

Małgorzata Praczyk-Jędrzejczak

Katalogowanie dokumentów elektronicznych : polska norma

Biblioteka 5 (14), 140-162

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KATALOGOWANIE DOKUMENTÓW ELEKTRONICZNYCH POLSKA NORMA

Standardy opisu bibliograficznego dokumentów drukowanych istnieją od dawna - tak długo niemal, jak istnieją publikacje naukowe. Pojawienie się nowego narzędzia, jakim jest komputer oraz sieci komputerów, m.in. Internetu, zawierających więcej informacji, spowodowało sformułowanie nowego typu dokumentów - **dokumenty elektroniczne**¹.

Internet stworzył dostęp do nowych źródeł informacji. Strony WWW, czasopisma elektroniczne, e-mail, czy bazy danych online, stanowią doskonałe źródło wiedzy, nie wspominając o tak podstawowych źródłach elektronicznych jak: książka w formie pełnotekstowej na nośniku elektronicznym, bądź dostępna online czy multimedialny słownik na CD-ROM. Wykorzystanie ich ze względu na niestychaną wymianę informacji spowodowało konieczność tworzenia opisów bibliograficznych i przypisów dla tego typu dokumentów.

W bibliotece problem informowania o zasobach znajdujących się na nośniku elektronicznym pojawił się w momencie, gdy nabyto pierwszą dyskietkę i pierwszy dysk optyczny z programem, z którego czytelnik chciał skorzystać. Powstało pytanie, w jaki sposób opisywać nowe źródła informacji tak, aby mogły być one szybko i w sposób jednoznaczny wyszukane w katalogu komputerowym.

Źródła umieszczane w Internecie bardzo często nie posiadają elementów, które jednoznacznie by je identyfikowały. Nie zawierają często imion i nazwisk twórców, daty powstania dokumentu czy nazwy miejsca gdzie powstały. Często też zmieniają adres, znikają lub ulegają zmianom. Jest to poważny problem, ponieważ w jaki sposób informować o źródle i mieć pewność, że w momencie, gdy czytelnik będzie chciał z niego skorzystać będzie jeszcze istniało, a informacja zawarta w opisie bibliograficznym będzie aktualna?

¹ E.Śliwińska: *Opis bibliograficzny dokumentów elektronicznych: standardy dla potrzeb cytowania w przypisach* [Dokument elektroniczny]. EBIB 2000/6 (14). Online. Protokół dostępu: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib14/sliwinska.html> [2000-07-06]

Jak już wcześniej wspomniałam, powstały nowe rodzaje dokumentów. Niektóre z nich trudno porównać z dokumentami drukowanymi (grupy i listy dyskusyjne, bazy danych piśmiennictwa i oprogramowań, archiwa danych w postaci serwerów, strony WWW itd.). Wśród dokumentów elektronicznych znajdują się także takie, które mogą być porównywane z dokumentami drukowanymi, np. czasopisma elektroniczne, artykuły, e-mail (porównywane z listami), publikacje. Niestety właśnie taka różnorodność dokumentów elektronicznych komplikuje sposób zapisu.

Tocząca się od lat międzynarodowa dyskusja na ten temat pomiędzy członkami rozmaitych grup doradczych zajmujących się opracowywaniem norm i formatów opisów bibliograficznych nie wydaje się być zakończona. Takie światowe organizacje, jak Biuro Rozwoju Sieci i Standardów MARC, Służba Rozpowszechniania Wydawnictw Biblioteki Kongresu czy stowarzyszenie bibliotek jakim jest OCLC (*Online Computer Library Center*), wciąż pracują nad udoskonalaniem sposobów katalogowania nowych typów dokumentów.

W celu opracowania rozwiązań w tym zakresie powołano specjalną grupę. Pierwsze spotkanie grupy odbyło się w marcu 1986 roku. *The USMARC Advisory Group* badał ten temat w dwóch częściach:

- *Discussion Paper No. 49. Dictionary of Data Elements for Online Information Resources* (Słownik wyrażeń dla opisu dokumentów dostępnych online)
- *Discussion Paper No. 54. Providing Acces to Online Information Resources* (Dostęp do źródeł informacji online)

oraz:

- *Proposal No. 93-4 Changes to the USMARC Bibliographic Format (Computer Files) to Accommodate Online Information Resources* (Zmiany w formacie USAMRC dla źródeł elektronicznych i jego przystosowanie).

Podstawowym problemem stało się zbadanie czy format USMARC, tak bardzo już w Stanach Zjednoczonych popularny, jest przygotowany do opisu nowego rodzaju źródeł informacji i jego ewentualne przystosowanie.

W maju i czerwcu 1992 r. przeprowadzono eksperyment: skatalogowano 300 różnych dokumentów elektronicznych. Połowa z nich to wszelkiego rodzaju typy źródeł elektronicznych, druga połowa to przypadkowo wybrane programy, dane i teksty. Każdy dokument katalogowany był przez trzech różnych katalogerów. Po zakończonej pracy odbyła się dyskusja, której wynikiem było wypracowanie instrukcji katalogowania dla różnych typów dokumentów elektronicznych. Wynik testu był pozytywny, okazało się, że

USMARC jest przystosowany do katalogowania materiałów elektronicznych z małymi wyjątkami. Należało wprowadzić więcej kodów do pola 008 na pozycję 26 (typy dokumentów). Zdecydowano, że określenie typu dokumentu elektronicznego w sposób bardzo dokładny jest niezmiernie ważne w precyzyjnym wyszukiwaniu, dlatego np. gry, które są programami komputerowymi można było umieścić w tej grupie, jednak dla użytkownika, którego interesują tylko gry wyszukają się także wszystkie inne programy. Dla komitetu jasna była także waga pola, w którym podany będzie punkt dostępu, dla szybkiego dotarcia do dokumentu oraz podanie wszystkich niezbędnych parametrów związanych ze sprzętem czy wymogami systemowymi. Zaproponowano także znormalizowany numer wydawnictwa elektronicznego, który powinien być analogiczny do ISBN (*International Standard Book Number*).

Wspomniane wcześniej "instytucje" bibliotekarskie znalazły daleko bardziej posunięte rozwiązania w kwestii katalogowania materiałów elektronicznych niż polskie środowiska bibliotekarskie. Dopiero od niedawna rozpoczęto szeroką dyskusję na ten temat a poszczególne biblioteki, ze względu na brak obowiązującej w tej materii normy, stosowały rozwiązania lokalne, głównie polegające na tłumaczeniu obcych standardów. Oczywiście sposoby zapisu musiały być zgodne, a właściwie uwarunkowane były stosowanym w katalogu automatycznym formatem.

Bibliotekarze polscy tworząc informację o dokumencie elektronicznym (w szczególności wydawnictw informacyjnych typu encyklopedie, słowniki, bibliograficzne bazy danych, czasopisma elektroniczne i wydawnictwa multimedialne) stosują normę opisu bibliograficznego dla książki lub wydawnictwa ciągłego, wykazując odmiennosć dokumentu elektronicznego w opisie fizycznym, tak jak przy opisywaniu dokumentów dźwiękowych. Czasem przy opisie wydawnictw drukowanych, które mają swoje odpowiedniki elektroniczne, podają w uwagach informacje o istnieniu wersji elektronicznej danego dokumentu i tworzą link do niej. Większość bibliotek po prostu czeka na rozwiązania PN-N-01152-13. Są też biblioteki, jak Biblioteka Jagiellońska, w których już stosuje się zasady zawarte w projekcie arkusza 13 w/w normy², może dlatego, że Pani Krystyna Sanetra - pracownik naukowy BJ - jest niekwestionowanym fachowcem w tej dziedzinie. Cennym źródłem jest opracowany przez nią i dostępny w Internecie dokument *Katalogowanie doku-*

² B.Bartoszewicz-Fabiańska: *Opis bibliograficzny dokumentów elektronicznych w świetle PrP-N-01152-13* [Dokument elektroniczny]. EBIB 6/2000 (14). [Online], Tryb dostępu: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib14/fabianska.html> [2000-07-06]

mentów elektronicznych³. Jest to wersja robocza instrukcji sporządzania rekordów bibliograficznych w formacie USMARC dla dokumentów elektronicznych, która wkrótce powinna ukazać się drukiem jako wydany przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich w ramach serii FOKA (Formaty i Kartoteki) *Format USMARC rekordu bibliograficznego dokumentu elektronicznego*.

We wrześniu 2000 r. została zatwierdzona norma PN-N-01152-13:2000 OPIS BIBLIOGRAFICZNY. DOKUMENTY ELEKTRONICZNE, do dnia dzisiejszego czeka jednak na opublikowanie, można ją jedynie zamówić w formie kserokopii⁴. W tym artykule postępuję się jednak nazwą PrPN-N-01152-13 ponieważ właśnie na podstawie projektu arkusza wspomnianej normy oparłam swoje uwagi.

Polskiej literatury na temat postępowania z dokumentami elektronicznymi w zasadzie nie ma. Jedyne artykuł pt. *Dokumenty elektroniczne w systemie APIN* na temat opracowania dokumentów elektronicznych zamieściły Irena Rzońca i Krystyna Szyhlabeł w nr 2/2000 „*Bibliotekarza*”⁵. Wspomnieć należy także 14 numer EBIBu („*Elektronicznego Biuletynu Informacyjnego Bibliotekarzy*”)⁶ pierwszego i jedynego ogólnopolskiego czasopisma dla bibliotekarzy w formie elektronicznej, poświęconego w całości zagadnieniu elektronicznych źródeł informacji⁷.

PrPN-N-01152-13 powstał pod nadzorem merytorycznym Ośrodka Normalizacji Narodowej i dotyczy opisu dokumentów elektronicznych. Podstawą opracowania normy jest zalecenie Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich ISBD(ER) *International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources*. W budowie i formułowaniu postanowień wzorowano się na innych arkuszach normy PN-N-01152. Nie jest to więc pełne tłumaczenie ISBD(ER)⁸.

Dotychczas ukazały się następujące arkusze PN-N-01152, z których należy korzystać przystępując do opisywania dokumentów elektronicznych:

³ K.Sanetra: *Katalogowanie dokumentów elektronicznych* [Dokument elektroniczny]. Kraków: Biblioteka Jagiellońska, 1999. [Online]. Protokół dostępu: <http://www.bj.uj.edu.pl/~krystyna/kel/htm> [1999-11-02].

⁴ R.Dembińska-Krauze (2001-05-08). *Dokumenty elektroniczne - norma* [Dokument elektroniczny]. [Online]. Tryb dostępu: E-mail: [korespondencja prywatna] Lista Biblioteki WSB [2001-05-08]

⁵ Zob. „*Bibliotekarz*” 2000, nr 3, s.2-7

⁶ Od 2001 roku EBIB rozpoczął działalność jako Elektroniczna BIBlioteka.

⁷ Zob. <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib14>

⁸ K.Sanetra (1999, November 18). Re: ODP: Normy [Dokument elektroniczny]. *Lista dyskusyjna pracowników informacji naukowej bibliotek szkół wyższych*. [Online] Protokół dostępu: E-mail: INFOBIB-L@MAN.TORUN.PL [1999-11-18]

- PN-N-01152-0:1982 (PN-82/N-01152/00) Opis bibliograficzny - Postanowienia ogólne
- PN-N-01152-1:1982 (PN-82/N-01152/01) Opis bibliograficzny - Książki
- PN-N-01152-2:1997 Opis bibliograficzny - Wydawnictwa ciągłe
- PN-N-01152-3:1987 (PN-87/N-01152/03) Opis bibliograficzny - Dokumenty normalizacyjne
- PN-N-01152-5:1999? Opis bibliograficzny - Dokumenty kartograficzne
- PN-N-01152-6:1983 (PN-83/N-01152/06) Opis bibliograficzny - Dokumenty muzyczne
- PN-N-01152-7:1985 (PN-85/N-01152/07) Opis bibliograficzny - Dokumenty dźwiękowe
- PN-N-01152-8:1994 Opis bibliograficzny - Stare Druki
- PN-N-01152-10:1991 (PN-91/N-01152/10) Opis bibliograficzny - Dokumenty techniczno-handlowe
- PN-N-01152-12:1994 Opis bibliograficzny - Filmy

Należy korzystać również z:

- PN-N-01158:1985 (PN-85/N-01158) Skróty wyrazów i wyrażeń w opisie bibliograficznym
- PN-N-01207:1976 (PN-76/N-01207) Międzynarodowy znormalizowany numer wydawnictw ciągłych (ISSN)
- PN-N-01211:1974 (PN-74/N-01211) Transliteracja alfabetu hebrajskiego
- PN-N-01212:1974 (PN-74/N-01212) Transliteracja pisma jidisz
- PN-N-01224:1989 (PN-85/N-01158) Bibliotekarstwo i bibliografia - Opracowywanie zbiorów informacji o dokumentach - Terminologia
- PN-N-01227:1992 (PN-92/N-01227) Bibliotekarstwo i bibliografia - Typologia dokumentów - Terminologia
- PN-ISO 9:2000 Informacja i dokumentacja. Transliteracja znaków cyrylickich za znaki łacińskie - Języki słowiańskie i niesłowiańskie
- PN-ISO 843:1999 Informacja i dokumentacja. Konwersja znaków greckich na znaki łacińskie

Z wymienionych arkuszy norm należy korzystać w zależności od tego, czy opisujemy dokument elektroniczny będący książką, czasopismem czy np. zbiorem nut, gdyż arkusz 13 dotyczy wyłącznie cech wspólnych dla wszystkich dokumentów elektronicznych. Jest to zupełnie nowa sytuacja dla bibliotekarzy tworzących opis bibliograficzny, w której trzeba w opisach podać cechy typowe dla dokumentu elektronicznego z jednoczesnym

uwzględnieniem cech innego typu dokumentów⁹. Przed przystąpieniem do katalogowania należy pamiętać, że wybieramy sposób opracowania biorąc pod uwagę dominującą cechę dokumentu, czyli książka pozostaje książką, czasopismo czasopismem niezależnie od tego, czy są na nośniku papierowym czy elektronicznym.

Projekt arkusza 13 PN-N-01152 definiuje dokument elektroniczny, jako "dokument istniejący w postaci elektronicznej, dostępny za pomocą techniki komputerowej"¹⁰ a więc dostępny za pomocą komputera. Rozróżnia dostęp lokalny (ang. *local acces*) przy użyciu nośnika fizycznego (takiego jak dysk, dyskietka, kaseeta lub dysk optyczny) oraz dostęp zdalny (ang. *remote acces*), gdy do obsługi nie potrzeba nośnika fizycznego. Dostęp zdalny jest zwykle zapewniony przez użycie urządzenia do wprowadzania i otrzymywania danych (*terminal*) albo podłączonego do zasobów w sieci lokalnej lub w Internecie albo przez użycie zasobów przechowywanych na twardym dysku lub innych urządzeniach przechowujących. Trudno jest odnaleźć jednoznacznie definicję pojęcia "dokument elektroniczny" można powiedzieć, że tym, co jest specyficzne dla wszystkich dokumentów elektronicznych jest to, że są one tworzone za pomocą programów komputerowych i sprzętu komputerowego i to, że nie da się ich odczytać bez ich użycia. Wg *Słownika encyklopedycznego terminologii języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych* **dokument** to utrwalona informacja, a materiał, w którym została utrwalona, to **nośnik informacji**¹¹. Nawiązując do tej definicji, tym, że dany dokument uznajemy za elektroniczny decyduje nośnik informacji.

Na temat zastosowanej w proponowanej normie terminologii i tłumaczeniu niektórych definicji "rozpętała" się poważna dyskusja na łamach listy dyskusyjnej pracowników informacji naukowej szkół wyższych (infobib-l@man.torun.pl) pod koniec 1999 roku. Przy formułowaniu definicji wykorzystywane były w dużej mierze istniejące normy terminologiczne *Technika informatyczna. Terminologia* należące do arkusza PN-ISO/IEC 2382 (powstałe metodą tłumaczenia norm ISO), opracowane w Normalizacyjnej Komisji Problemowej nr 170 ds. Terminologii Informatycznej i Kodowania Informacji

⁹ B. Bartoszewicz Fabiańska: *Opis bibliograficzny dokumentów elektronicznych w świetle PrP-N-01152-13* [Dokument elektroniczny]. EBIB 6/2000 (14). [Online], Tryb dostępu: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib14/fabianska.html> [2000-07-06].

¹⁰ Projekt polskiej normy: *Opis bibliograficzny - dokumenty elektroniczne* PN-N-01152-1? w posiadaniu autorki.

¹¹ *Słownik encyklopedyczny terminologii języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*. Red. B.Bojar, Warszawa 1993.

oraz dane z Banku terminów znormalizowanych Biura PKN¹².

Na początku normy występuje szereg definicji pojęć informatycznych, które w oryginale budzą mniejsze lub większe wątpliwości co do ich poprawności. Niektóre z tych definicji zostały w polskiej wersji zastąpione definicjami istotnie lepszymi (np. *remote acces* - dostęp zdalny), niektóre zostały tylko przetłumaczone (*local acces* - dostęp lokalny), niektóre zostały pominięte (np. *hard disk*), a jeszcze inne zmienione w zaskakujący sposób:

Hardware - *The physical components of a computer, including electronic or mechanical equipment used in the operation of a computer system.*

Sprzęt komputerowy - wszystkie lub niektóre fizyczne składniki systemu przetwarzania informacji¹³.

Jednostką opisu wg omawianego projektu normy może być (tak, jak w sytuacjach opisanych w innych arkuszach normy):

- jednoczęściowy dokument elektroniczny
- wieloczęściowy dokument elektroniczny: w całości (określona liczba części) lub pojedyncza część
- niesamoistny wydawniczo dokument elektroniczny (czyli część dokumentu elektronicznego niesamoistna wydawniczo).

Jako podstawę opisu należy przyjąć przede wszystkim odtworzony dokument elektroniczny. Podstawę opisu dokumentu elektronicznego dostępnego zdalnie stanowi ten dokument uzyskany przez odpowiednią metodę dostępu. Warto ten fakt podkreślić: **warunkiem sporządzenia prawidłowego opisu bibliograficznego dokumentu elektronicznego jest jego "odtworzenie", tj. uruchomienie programu**, który pozwoli na zapoznanie się z zawartością dokumentu.

Dane do opisu należy czerpać z następujących źródeł w poniższej kolejności:

- Źródła wewnętrzne, takie jak: ekran tytułowy czyli pierwszy lub początkowy ekran dokumentu elektronicznego, główne menu, przedstawienie programu, pierwsza wyświetlona informacja, tekst, który pojawia się u góry każdego wielostronicowego dokumentu, strona domowa, inna wyświetlona informacja identyfikująca dokument
- Etykiety na stałe naklejone na nośnik fizyczny lub odbite na nim

¹² K.Sanerta (1999, November 18). Re: ODP: Normy. *Lista dyskusyjna pracowników informacji naukowej bibliotek szkół wyższych* [Dokument elektroniczny]. [Online] Protokół dostępu: E-mail: infobib-l@man.torun.pl [1999-11-18]

¹³ J.S.Bien (1999, November 16). Re: No dobrze nie zabawa [Dokument elektroniczny]. *Lista dyskusyjna pracowników informacji naukowej szkół wyższych*. [Online] Protokół dostępu: E-mail: infobib-l@man.torun.pl [1999-11-16]

- Dokumentacja
- Pojemniki
- Inne dokumenty towarzyszące (np. list wydawcy)
- Publikowane opisy dokumentów np. w bibliograficznych bazach danych
- Inne źródła

Opis bibliograficzny dokumentów elektronicznych w drugim stopniu szczegółowości (zalecanym dla bibliografii i katalogów bibliotecznych) obejmuje następujące elementy:

- Tytuł właściwy
- Określenie typu dokumentu
- *Dodatek do tytułu*
- Pierwsze oznaczenie odpowiedzialności
- *Następne oznaczenie odpowiedzialności*
- Oznaczenie wydania
- *Pierwsze oznaczenie odpowiedzialności dotyczące wydania*
- Rodzaj dokumentu elektronicznego
- Pierwsze miejsce wydania
- *Nazwa wydawcy*
- Data wydania
- *Typ i liczba jednostek fizycznych*
- Inne cechy fizyczne
- *Rozmiary dokumentu*
- Oznaczenie dokumentu towarzyszącego
- *Tytuł serii*
- *ISSN serii*
- *Numeracja w obrębie serii*
- Uwagi
- *Międzynarodowy znormalizowany numer i sposób uzyskania dokumentu elektronicznego*¹⁴

Można jednak w opisach pierwszego i drugiego stopnia szczegółowości uwzględnić dodatkowe elementy, poza przewidzianymi dla danego stopnia szczegółowości w zależności od potrzeb, np. wielkość dokumentu elektronicznego w strefie 3, oznaczenie dokumentu towarzyszącego w strefie 5 oraz sposób uzyskania dokumentu w strefie 8¹⁵.

¹⁴ Drukiem pochyłym oznaczono elementy zalecane ale nie obowiązkowe

¹⁵ B.Bartoszewicz-Fabiańska: *Opis bibliograficzny dokumentów elektronicznych w świetle PrP-N-01152-13* [Dokument elektroniczny]. EBIB 6/2000 (14). [Online]. Tryb dostępu: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib14/fabianska.html> [2000-07-06].

Ze względu na wybór w roku 1993 USMARCa jako formatu narodowego w Polsce¹⁶ opis bibliograficzny dokumentów elektronicznych odniosłam do struktury tego formatu czyli odpowiednich pól i podpól (oznaczonych \). W związku z prowadzonymi od 1994 r. pracami nad harmonizacją odmian narodowych¹⁷ formatu USMARC doprowadzono do opracowania międzynarodowego formatu i tą drogą do ułatwienia wymiany danych na szeroką skalę. Postanowiono ujednoliconemu formatowi nadać nazwę MARC 21 nawiązującą do dwudziestego pierwszego wieku. Nie jest to jednak nowy format, a tylko nowa nazwa. Będą pod nią publikowane wspólne kontynuacje formatów USMARC. Harmonizacją objęto wszystkie pięć formatów; najbardziej zaawansowane są prace nad formatem rekordu bibliograficznego (*USMARC format for bibliographic data*)¹⁸. Wykorzystywane w Polsce zautomatyzowane systemy biblioteczne stosują różne wersje formatu USMARC i żaden z tych systemów nie uwzględnia jeszcze najnowszych rozwiązań przewidzianych w dokumentacji formatu MARC 21¹⁹. W związku z tym stosuję w tym artykule starą nazwę formatu. Należy jednak mieć świadomość, że stara nazwa wkrótce zostanie wyparta przez nową.

Niniejszy artykuł nie ma postużyć jako podręcznik czy instrukcja dla sporządzania rekordów bibliograficznych dla dokumentów elektronicznych, miałyby wtedy znaczną objętość, poza tym tylko wielogodzinne (ba!) ćwiczenia i praca własna, czy dociekliwość bibliotekarza chcącego poszerzyć swoje umiejętności katalogowania o nowe źródła informacji może taką kompetencję udoskonalić. Ma on jedynie przybliżyć tematykę, zwrócić uwagę na niektóre aspekty i właśnie dlatego pozwolę sobie zasygnalizować tylko podstawowe, wyróżniające dokumenty elektroniczne od innych dokumentów, zagadnienia posługując się właśnie formatem tak uniwersalnym i szeroko stosowanym jak USMARC.

1. Tytuł właściwy dokumentu elektronicznego, dodatki do tytułu, oznaczenia odpowiedzialności należy przejmować z podstawowego źródła danych [pole 245]. W strefie uwag [pole 500] należy zawsze podać źródło tytułu właściwego.

¹⁶ A.Radwański: *Jak komputeryzować bibliotekę: poradnik*, Warszawa 2000, s.55.

¹⁷ M.in. USMARC, CAN/MARC i UKMARC.

¹⁸ Pozostałe formaty USMARC to: USMARC format for authority data - format rekordu kartoteki haseł wzorcowych, USMARC format for holding data - format rekordu zasobu, USMARC format for classification data - format rekordu symbolu klasyfikacyjnego, USMARC format for community information - format rekordu danych faktograficznych

¹⁹ A.Padziński: *Stosowanie polskich norm w zautomatyzowanych katalogach bibliotecznych*, Warszawa 2000, s.9.

Po tytule właściwym, w podpolu \h, **obowiązkowo** należy dodać określenie typu dokumentu [**Dokument elektroniczny**]. Element ten nie jest obowiązkowy w pozostałych arkuszach PN.

PRZYKŁADY

- *Software* [Dokument elektroniczny]
 - SPSS [Dokument elektroniczny]: *statistical package for the social sciences*
2. Strefa wydania [USMARC pole 250]. Jako nowe wydanie dokumentu elektronicznego należy przyjmować wersję ze zmianą intelektualnej zawartości pliku (w tym uzupełnienia i usunięcia danych) i programowania, bądź zmianą nośnika.

PRZYKŁADY

- Windows 95 ed.
 - Version 3.5
 - Interactive ed., 1993 version
3. Strefa rodzaju i wielkości dokumentu elektronicznego [USMARC pole 256]. Jest to strefa specjalna dla dokumentów elektronicznych. W PrPN strefę tę należy uwzględniać w opisie dokumentu elektronicznego dostępnego zdalnie, choć może również być używana w opisie dokumentu elektronicznego dostępnego lokalnie. Należy podać jedno z poniższych, ogólnych określeń charakteryzujących zawartość opisywanego dokumentu elektronicznego:

- Dane
- Program
- Dane i program

Można też zastosować, zgodnie z załącznikiem A szczegółowe oznaczenie rodzaju dokumentu elektronicznego, jak:

- w grupie Dane: Czcionki, Dane graficzne (Zapis muzyczny), Dane liczbowe, Dane odwzorowujące (Dane kartograficzne), Dane dźwiękowe, Dane tekstowe (Bibliograficzna baza danych, Czasopismo elektroniczne)
- w grupie Program: Oprogramowanie aplikacyjne (Program projektowania komputerowego, Program zarządzania bazą danych, Program wydawniczy, Program arkusza kalkulacyjnego, Procesor tekstu), Oprogramowanie systemowe. Program operacyjny, Język programowania, Program wyszukiwawczy)
- w grupie Dane i program: Multimedia interakcyjne, Usługi *on-line*

Można podać wielkość dokumentu elektronicznego, jeżeli informacja ta jest dostępna. Gdy dokument elektroniczny poddany jest kompresji informację o jego wielkości można pominąć. Zaleca się podawać liczbę plików, którą

można uzupełnić liczbą rekordów i/lub liczbą bajtów - jeżeli dokument zawiera wyłącznie dane, liczbą instrukcji i/lub liczbą bajtów - jeśli dokument zawiera program.

PRZYKŁAD

- Baza bibliograficzna (12 943 rekordy)
- Dane (1 plik: 1,2 GB) i program (1 plik: 2520 instrukcji)
- Program projektowania komputerowego (17 plików)

4. Strefa adresu wydawniczego [USMARC pole 260]. Należy podać informacje dotyczące miejsca wydania, wydawcy, daty wydania. Wszystkie dokumenty elektroniczne dostępne zdalnie uważane są za opublikowane.

5. Strefa opisu fizycznego [USMARC pole 300]. Należy podać liczbę i rodzaj nośników fizycznych, na których posadowiony jest opisywany dokument elektroniczny z odpowiednim określeniem np. dyskietka, dysk optyczny [podpole \a]. Określenie "dysk optyczny" można uzupełnić przejętym z dokumentu określeniem specyficznego jego formatu (np. CD-ROM, Photo CD), podanym w nawiasach okrągłych. Przy opisywaniu dokumentu, na którym utrwalono zapis dźwięku lub który może wygenerować dźwięk, należy podawać skrót "dzw." Przy opisywaniu dokumentu, który może być wyświetlony w dwóch lub więcej kolorach lub dokumentu, z którego można wygenerować dwa lub więcej kolorów, należy podać określenie "kolor". [podpole \b]. Informację o wymaganiach dotyczących sprzętu i oprogramowania potrzebnego do odtwarzania dźwięku i edytowania koloru należy podać w strefie uwag w informacjach dotyczących wymagań systemowych.

Należy podawać wymiary nośnika fizycznego w centymetrach (z zaokrągleniem w górę do pełnego centymetra jak przy innych typach dokumentów), w przypadku CD-ROM lub DVD-ROM będzie to 12 lub 8 cm, (choć w tym zakresie sytuacja jest bardziej skomplikowana, ponieważ spotyka się już CD-ROMy w innych wymiarach a nawet różnych kształtach), w przypadku dyskietek - 9 lub 14 cm [podpole \c]. Należy podawać wyraz lub wyrażenie charakteryzujące dokument towarzyszący (np. kasetę dźwiękową, dyskietkę, podręcznik, przewodnik, broszura) lub jego tytuł oraz liczbę jednostek fizycznych, jeżeli jest ich więcej niż jedna [podpole \e].

Jeżeli dokument towarzyszący ma jednak wiele cech odmiennych zaleca się go traktować jako odrębną jednostkę opisu. Informacje o nim należy wtedy podać w strefie uwag.

W przypadku dokumentu elektronicznego o dostępie zdalnym opis fizyczny w strefie 5 należy pominąć a charakterystykę takiego dokumentu (typ i wielkość) należy podać w strefie 3.

PRZYKŁADY

- 2 dyskietki ; 14 cm + przewodnik: 25 s.
- 1 dysk optyczny (CD ROM): dźwięk, kolor ; 12 cm + kas. dźwięk. (17 min.)

Możliwa jest także sytuacja kiedy ten sam dokument elektroniczny dostępny jest na różnych rodzajach nośników (np. kasetę magnetyczną i dyskietkę) i/lub na nośnikach różnej wielkości (np. dyskietka 9 cm i 14 cm), w postaci różnych danych wyjściowych czy formatach wyświetlania (np. dokument dostępny lokalnie odtworzony na dysku optycznym i dyskietce), należy wtedy przyjąć jedną z dwóch metod opisu:

a) opisanie każdego odrębnego nośnika fizycznego w jednym opisie bibliograficznym; opis każdego nośnika umieszczony jest w odrębnej linii lub zgrupowany w jednej linii,

PRZYKŁAD 1

- 1 dysk optyczny (CD-ROM): dźwięk, kolor ; 12 cm
- 3 dyskietki: dźwięk, kolor ; 9 cm
- 1 podręcznik: 225 s. ; 23 cm

PRZYKŁAD 2

- 1 dysk optyczny, 3 dyskietki, 1 podręcznik

b) sporządzanie odrębnych opisów bibliograficznych dla każdego nośnika fizycznego.

6. Strefa serii [USMARC pola 440, 490].

Należy podać dane dotyczące serii w sposób analogiczny jak czyni się to w przypadku np. książki.

PRZYKŁADY

- (Elsevier's Interactive Anatomy, ISSN 0929-2225 ; vol. 7)
- (Multimedialny Świat Bajek, ISSN 0340-3246 ; 3)
- *W strefie uwag* Ser. gł.: Biblioteka Multimedialna, ISSN 0342-2259 ; 9

7. Strefa uwag [USMARC pola 5XX]

Uwagi należy formułować w języku polskim; zaleca się podawać je w podanej niżej kolejności.

Wymagania systemowe [USMARC pole 538]. W opisach drugiego i trzeciego stopnia szczegółowości należy określać wymagania systemowe, formułując je w języku i/lub alfabecie w jakim występują w podstawowym źródle informacji i poprzedzając je wyrażeniem "Wymagania systemowe:" [podpole \a]. Należy je podawać w następującej kolejności:

- nazwa, model i/lub numer(-y) komputera(-ów)
- wielkość pamięci
- nazwa systemu(-ów) operacyjnego(-ych)

- oprogramowanie (w tym język programowania)
- urządzenia peryferyjne,
- modyfikacje sprzętu komputerowego (hardware'u)

Każde kolejne określenie wymagania systemowego, oprócz pierwszego należy poprzedzić średnikiem.

W przypadku dokumentu elektronicznego posadowionego na kilku różnych nośnikach fizycznych (np. dysk optyczny i wideodysk) można sporządzić odrębną uwagę o wymaganiach systemowych dla poszczególnych nośników fizycznych lub podać je w jednej uwadze.

PRZYKŁAD

Wymagania systemowe: komputer PC z procesorem 486DX (Pentium 90 lub lepszy); minimum 8 MB RAM (16 MB lub więcej rekomendowane); 12 MB wolnego miejsca na dysku twardym; Windows 95 lub Windows NT 4.0; karta graficzna SVGA 1 MB; karta dźwiękowa 16-bit; głośniki lub słuchawki; napęd CD-ROM.

Tryb dostępu [USMARC pole 538]. Uwagę tę należy podawać w przypadku dokumentów elektronicznych o dostępie zdalnym i poprzedzić wyrażeniem "Tryb dostępu:" [podpole \a].

PRZYKŁAD

- Tryb dostępu: WWW URL: <http://www.un.org>
- Tryb dostępu: Internet przez <ftp://ftp.nevada.edu>

Źródło tytułu właściwego [500], Źródło oznaczenia wydania, jeżeli jest inne niż źródło tytułu. [500]. Jak już wspominałam zawsze w strefie uwag należy podać informację skąd zaczerpnięto tytuł dokumentu.

PRZYKŁAD

- Tyt. z ekranu tyt.
- Tyt. z pierwszego ekranu

Inne rodzaje uwag [wszystkie wymienione niżej informacje zamieszcza się w podpolu \a odpowiedniego pola uwag].

Inne uwagi ogólne [500]

Uwaga dotycząca prac współwydanych [501]

Uwaga dotycząca dysertacji [502]

Uwaga dotycząca bibliografii załącznikowej [504]

Uwaga dotycząca zawartości dokumentu elektronicznego [505]

Zwięzła informacja o zawartości dokumentu elektronicznego [520]

Uwaga dotycząca przeznaczenia użytkowego [521]

Uwaga dotycząca innej dostępnej postaci fizycznej dokumentu [530]

Uwaga dotycząca podstawy reprodukcji [534]

Uwaga dotycząca finansowania dokumentu elektronicznego [536]

Uwaga dotycząca języka [546]

PRZYKŁADY

- Wyświetlenia ekranu w niem. i fr.
- Na podstawie: *Health interview survey 1996*
- Zawiera: 1: *Mixmatch* / J. Broady and L.M. Tiems. *Ollie the ottet* / Dana Brynner. 2: *Capture the play* / Paul Edelstein. *Winner take all* / Jennifer Drake. *Listen and learn*
- Współwyd.: *Dzieje autografu De revolutionibus* Mikołaja Kopernika / Marian Zwiercan
- Dla studentów wyższych lat studiów

8. Międzynarodowy znormalizowany numer [020 i 920]. Należy podać ISBN w sposób analogiczny jak czyni się to w przypadku książki. USMARC przewiduje dla ISBN pole 020, należy go tam zapisać bez kresek oddzielających poszczególne elementy ISBN. Polskie środowisko bibliotekarskie postanowiło powtarzać ISBN w polu lokalnym 920 dla wersji ISBN z łącznikami dla pełnej identyfikacji publikacji.

Lokalizacja elektroniczna [856]. Podaje się informacje potrzebne do zlokalizowania dokumentu elektronicznego dostępnego zdalnie, jak również informacje potrzebne do dotarcia do niego przy użyciu metody dostępu określonej wartością pierwszego wskaźnika lub zawartością podpole 12 (USMARC). Pole to, ze względu na swą specyfikę, omówiłam w dalszej części artykułu.

Analizowanemu PrPN-N-01152-13 zarzuca się, że nie porusza dwóch istotnych cech dokumentów elektronicznych, które oczywiście zawsze w razie potrzeby można podać w strefie uwag, a mianowicie:

- **Data ostatniej aktualizacji** zawartości dokumentu elektronicznego, istotna w szczególności przy materiałach o charakterze ciągłym, np. bazach bibliograficznych
- **Data wejścia** do opisywanego dokumentu, istotna przy opisywaniu dokumentów o dostęпах zdalnych.

Dla daty ostatniej modyfikacji przewidziano miejsce po tytule i odpowiedzialności; dla wejścia do źródła - przed lokalizacją elektroniczną²⁰.

Oczywiście można dyskutować nad zasadnością wprowadzania tych elementów ale pewnym jest fakt, że przy opracowaniu dokumentów elektronicznych należy wziąć pod uwagę o wiele więcej cech niż przy kata-

²⁰ B.Bartoszewicz-Fabiańska: *Opis bibliograficzny dokumentów elektronicznych w świetle PrPN-01152-13* [Dokument elektroniczny]. EBIB 6/2000 (14). [Online]. Tryb dostępu: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib14/fabianska.html> [2000-07-06]

logowaniu innych dokumentów.

Za najważniejsze możemy uznać następujące zasady:

- Tworzenie wspólnego katalogu wszystkich zbiorów bibliotecznych wymaga zastosowania po tytule właściwym w nawiasach kwadratowych określenia typu dokumentu [Dokument elektroniczny], które jest elementem obowiązkowym
- W strefie rodzaju i wielkości dokumentu podajemy, czy jest to program, dane czy dane i program (można także zastosować bardziej szczegółowe określenia)
- W strefie opisu fizycznego określamy postać fizyczną, np. dyskietka, dysk optyczny
- W uwagach należy podawać wymagania systemowe i tryb dostępu

Szczególnego znaczenia nabierają nowe rodzaje uwag:

- Wymagania systemowe (zwłaszcza gdy planujemy udostępnianie dokumentów elektronicznych na zewnątrz)
- Tryb dostępu
- Lokalizacja elektroniczna, która dotyczy wyłącznie dokumentu elektronicznego dostępnego zdalnie.

Można powiedzieć, że zrozumienie i znajomość pojęć związanych z dokumentem elektronicznym, np. języki programowania, program, dane, ftp, URL jest istotą prawidłowej identyfikacji i sporządzenia poprawnego opisu bibliograficznego dokumentu elektronicznego.

Ta bardzo pobieżna i ogólna charakterystyka sposobu opracowania dokumentów elektronicznych jedynie sygnalizuje podstawowe zagadnienia związane z opisem bibliograficznym tych dokumentów. Jednoczesne umiejscowienie poszczególnych elementów opisu w odpowiednich polach formatu USMARC zmusza do pewnych uzupełnień. W formacie USMARC dane zawarte są zarówno w polach stałej jak i zmiennej długości. Pola zmiennej długości można mniej więcej odnieść do poszczególnych stref opisu bibliograficznego. Pola stałej długości mają z góry określoną liczbę znaków.

W skład pól stałych rekordu opisu dokumentu elektronicznego wchodzi grupa pól:

- Zestaw informacji składających się na pole kontrolne 008 formatu USMARC, o strukturze właściwej dla dokumentów elektronicznych
- Pola kontrolne 007 formatu USMARC, opisujące nośnik fizyczny, na którym posadowiony jest dokument.

W celu zwiększenia czytelności danych i ułatwienia ich wprowadzania do bazy, polom stałym nadano nazwy mnemoniczne.

Na uwagę zasługują pola 008 i 007, gdyż to one decydują o kompatybilności opisu bibliograficznego z formatem USMARC.

Pole 008 zawiera stałą liczbę znaków (40), ponumerowanych od 01-39, na których zapisane są w postaci kodów informacje charakteryzujące opisywany dokument. Dla każdego typu dokumentu format USMARC przewiduje odrębną strukturę pola 008.

Tab. 1. Struktura pola kontrolnego 008 dla dokumentu elektronicznego

Pozycja znaku w polu	Nazwa mnemoniczna	Opis zawartości
00-05	DATA_WPR	Data wprowadzenia opisu do systemu
06	TDP	Typ daty publikacji
07-10	ROP1	Rok publikacji 1
11-14	ROP2	Rok publikacji 2
15-17	KKP	Kod kraju publikacji
18-21	REZ1	Pozycje niezdefiniowane w bazie
22	KPC	Kod przeznaczenia czytelniczego
23-25	REZ2	Pozycje niezdefiniowane w bazie
26	RDE	Rodzaj dokumentu elektronicznego
27	REZ3	Pozycje niezdefiniowane w bazie
28	KPU	Kod publikacji urzędowej
29-34	REZ4	Pozycje niezdefiniowane w bazie
35-37	KJP	Kod języka publikacji
38	KZA	Kod zmiany formy zapisu w stosunku do występującej na dokumencie
39	KZO	Kod źródła opisu

Zródło: I.Rzońca, K.Szyhabel: *Dokumenty elektroniczne w systemie APIN*, "Bibliotekarz" nr 3/2000, s.4.

Na uwagę zasługuje pozycja 26 w polu 008 - rodzaj dokumentu elektronicznego. Zawiera ona najistotniejszą cechę opisywanego dokumentu elektronicznego umożliwiającą precyzyjny opis i jednocześnie zawiera zawężenie poszukiwań w bazie danych.

Rodzaje dokumentów elektronicznych i proponowane dla nich kody zawiera tabela 2.

Tab. 2. Rodzaje dokumentów elektronicznych i ich kody

Kod	Opis
a	Dane liczbowe
b	Oprogramowanie aplikacyjne systemowe
c	Dane graficzne
d	Dane tekstowe
e	Bibliograficzna baza danych

Kod	Opis
f	Czcionki
g	Gra(y)
h	Dane dźwiękowe
i	Multimedia interakcyjne
j	Usługi online
m	Kombinacja
	Nieokreślony

Zródło: I.Rzońca, K.Szyhabel: *Dokumenty elektroniczne w systemie APIN*, „Bibliotekarz” nr 3/2000, s.4.

Pole 007 zawiera informacje określające fizyczne cechy opisywanego dokumentu. W przypadku dokumentu elektronicznego jest ono polem obowiązkowym. Pole ma strukturę drzewa, przy czym konfiguracja jego elementów zależy od kodu podanego na pozycji zerowej pola, reprezentującej określoną kategorię materiału. Format USMARC przewiduje następujące kategorie dla pola 007:

- materiały kartograficzne - mapy (007/00=a)
- zbiory komputerowe (007/00=c)
- materiały kartograficzne - modele (007/00=d)
- materiały dotykowe (czytane przez dotyk) (007/00=f)
- grafika projekcyjna (007/00=g)
- mikrofilmy (007/00=h)
- grafika nieprojekcyjna (007/00=k)
- filmy (007/00=m.)
- materiał mieszany (007/00=o)
- utwory muzyczne (007/00=q)
- obrazy uzyskiwane poprzez dostęp zdalny (007/00=r)
- nagrania dźwiękowe (007/00=s)
- tekst (007/00=t)
- nagranie video (007/00=v)

Na dalszych pozycjach pola 007 występują informacje opisujące szczegółowo cechy związane z daną kategorią nośnika fizycznego.

Dla nas interesujący jest kategoria “zbiory komputerowe” - kod “c” na pozycji 00 pola 007. W systemie APIN (zastosowanym w Bibliotece Politechniki Wrocławskiej) przyjęto założenie kodowania cech nośnika fizycznego na dwóch pierwszych pozycjach pola 007, dalsze pozostawiając niewypełnione. Są to:

- 007/00 - kategoria materiału

- 007/01 - konkretne oznaczenie materiału (nazwa nośnika).

Listę możliwych do zastosowania przy opisie dokumentu elektronicznego kodów nośników fizycznych podano w tabeli 3.

Tab.3. Kody nośników fizycznych

Kod	Opis
Ca	Cartrige taśmy (<i>tape cartridge</i>)
Cb	Cartrige z chipem (<i>chip cartridge</i>)
Cc	Cartrige dysku optycznego (<i>computer optical disc cartridge</i>)
Cf	Kaseta taśmy magnetycznej (<i>tape cassette</i>)
Ch	Szpula taśmy magnetycznej (<i>tape reel</i>)
Cj	Dysk magnetyczny (<i>magnetic disc</i>)
Cm	Dysk magnetoptyczny (<i>magneto-optical disc</i>)
Co	Dysk optyczny (<i>optical disc</i>)
Cr	Dostęp zdalny (<i>remote</i>)

Zródło: I.Rzońca, K.Szyłhabel: *Dokumenty elektroniczne w systemie APIN*, „Bibliotekarz” nr 3/2000, s.4.

Na uwagę zasługuje różnica widoczna w zastosowanych w polu 856 wskaźnikach i kodach podpól w polskich instrukcjach a proponowanych przez format USMARC. USMARC proponuje ich dużo więcej. Różnica ta polega na wykorzystaniu ich w opisie różnego typu zasobów sieciowych, dlatego proponuje się tak szeroki wachlarz możliwych kodów. Na razie w opracowaniu materiałów elektronicznych w Polsce wystarczały dotychczas proponowane i stosowane kody, ale w tworzonej właśnie przez Panią Krystynę Sanetrę instrukcji sporządzanie rekordu bibliograficznego dla dokumentów elektronicznych w formacie USMARC zastosowano pełną listę kodów podpól. Dzięki uprzejmości Pani Krystyny Sanetry mogę tę listę podać²¹.

856 Lokalizacja elektroniczna i metoda dostępu (P)

Wskaźniki

Pierwszy - metoda dostępu

- @ Brak informacji
- 0 Email
- 1 FTP
- 2 Dostęp zdalny (Telnet)

²¹ K.Sanetra: *856 Lokalizacja elektroniczna i metoda dostępu* [Fragment maszynopisu instrukcji wypełniania rekordu bibliograficznego dokumentów elektronicznych w formacie USMARC] zbiory własne autorki

- 3 Poprzez linię telefoniczną (Dial up)
 - 4 HTTP
 - 7 Metoda wymieniona w podpolu \$2
- Drugi - związek pomiędzy dokumentami
- @ Brak informacji
 - 0 Dokument elektroniczny
 - 1 Wersja dokumentu elektronicznego
 - 2 Dokument elektroniczny związany
 - 8 Bez wyrażenia wprowadzającego

Kody podpól

- \3 Wyszczególnienie materiału, do którego odnosi się pole 856 (NP)
- \u URL (P)
- \a Nazwa serwera (P)
- \b Adres serwera (numer IP, numer telefonu) (P)
- \c Informacja o kompresji (P)
- \d Ścieżka dostępu (P)
- \f Nazwa pliku (P)
- \g URN (P)
- \h Użytkownik (konto) (NP)
- \i Instrukcja (P)
- \j Liczba bitów na sekundę (NP)
- \k Hasło dostępu (NP)
- \l Konto (NP)
- \m Kontakt w celu uzyskania pomocy (P)
- \n Nazwa lokalizacji serwera wymienionego w podpolu \$a (NP)
- \o System operacyjny (NP)
- \p Port (NP)
- \q Typ formatu elektronicznego (NP)
- \r Ustawienia (NP)
- \s Wielkość pliku (P)
- \t Emulacja terminala (P)
- \v Godziny dostępu (P)
- \w Numer kontrolny rekordu (P)
- \x Uwaga do użytku wewnętrznego (P)
- \z Uwaga przeznaczona dla publiczności (P)
- \2 Metoda dostępu (P)

Oczywiście takie zastosowanie kodów podpól wymaga wielu szczegółowych uwarunkowań. Użycie odpowiedniego wskaźnika warunkuje zasto-

sowanie odpowiednich podpól. Np. przy zastosowaniu pierwszego wskaźnika o wartości 0 (E-mail) pole wymagałoby użycia podpola \g (nazwisko), \h (procesor), i \i (instrukcji). Pliki dostępne przez Ftp (pierwszy wskaźnik wartość 1) mogą wymagać m.in. podpól \c (kompresja informacji), \d (ścieżka dostępu), \f (nazwy pliku), \k (hasła), \l (zarejestrowania się), \q (trybu), \s (rozmiaru pliku). Katalog biblioteki mógłby wymagać użycia m.in. podpól \k (hasło), \l (zarejestrowania się) itd.

Pole 856 zawiera informacje potrzebne do zlokalizowania i dotarcia do dokumentu elektronicznego, właśnie dlatego jest ono tak istotne przy opisie tego typu dokumentów i warto mu poświęcić więcej uwagi niż pozostałym. Co ciekawe, pole to może być użyte w rekordzie bibliograficznym sporządzonym dla dokumentu, jeśli ten dokument lub jego część dostępna jest elektronicznie oraz w rekordzie opisującym dokument nieelektroniczny dla wskazania dostępu do jego wersji elektronicznej lub dokumentu elektronicznego związanego.

Informacja zawarta w polu 856 powinna być wystarczająca do połączenia się z dokumentem elektronicznym, umożliwić elektroniczne ściąganie pliku lub prenumeratę czasopisma elektronicznego.

Pole 856 powtarza się gdy możliwe są różne metody dostępu do dokumentu (np. http, ftp), gdy różne części dokumentu są dostępne elektronicznie i są one wskazane w podpolach \3 (np. spis treści dostępny w jednym pliku, a abstrakt w innym), gdy ten sam dokument dostępny jest w dwóch różnych lokalizacjach (*mirror sites*), gdy dokument elektroniczny dostępny jest w różnych formatach (np. czasopismo elektroniczne w wersji ASCII i strona domowa tego czasopisma), lub istnieje potrzeba wskazania adresu dokumentu elektronicznego związanego z katalogowanym.

I tak dla przykładu, wartość drugiego wskaźnika określa związek między dokumentem elektronicznym istniejącym w lokalizacji wskazanej w polu 856, a dokumentem opisanym w rekordzie. Jeżeli nie jest to związek bezpośredni (jeden do jednego *one-to-one*), do sprecyzowania związku używa się podpola \3. Może to być np. informacja o tym, która część dokumentu opisanego w rekordzie bibliograficznym występuje w postaci elektronicznej, czy jaki dokument elektroniczny jest z nim związany.

PRZYKŁAD

40 \3 Ilustracja rękopisu Bogurodzicy, BJ, Rkps 1619a \u
<http://www.bj.uj.edu.pl/zbiory/item1p.html>

Wart zaznaczenia jest fakt, że w polu 856 można także zapisać nazwę osoby, z którą można nawiązać kontakt w celu uzyskania pomocy przy łączeniu się z dokumentem elektronicznym (\m), czy godziny dostępu (\v).

PRZYKŁADY:

2@ \a gopac.berkeley.edu \m Roy Tennant

2@ \a pac.carl.org. \b 192.54.81.128 \m CARL Situation Room \m help@
CARL.org. \n CARL System Inc., Denver, CO \v 24 hours

Gdy wskaźnik pierwszy ma wartość 0 (E-mail) uzyskujemy dostęp do dokumentu elektronicznego poprzez pocztę elektroniczną. Ten rodzaj dostępu obejmuje subskrypcję czasopisma elektronicznego lub wpisanie się na listę dyskusyjną.

Jeżeli istnieje potrzeba podania nazwy systemu operacyjnego używanego przez serwer wymieniony w podpolu \a stosuje się podpole \o. Jeżeli chodzi o system operacyjny samego dokumentu elektronicznego (tj. dokumentu, którego tytuł podano w polu 245) zamiast nazwy systemu operacyjnego serwera, który czyni go dostępnym, używa się raczej pola 753 (Hasło dodatkowe - szczegóły techniczne dostępu do dokumentu elektronicznego), gdzie w podpolu \c wpisuje się nazwę systemu operacyjnego.

Ważną informacją jest typ formatu elektronicznego (\q), w którym reprezentowane są dane takie jak: tekst/HTML, ASCII, plik Postscript, aplikacja wykonawcza czy obraz JPG.

W podpolu \u podaje się URL (*Uniform Resource Locator*), który dostarcza danych o elektronicznym dostępie w standardowej składni. Dane te mogą być użyte do zautomatyzowanego dostępu do dokumentu elektronicznego przy użyciu jednego z internetowych protokołów. Pole 856 jest tak zbudowane, że pozwala stworzyć URL poprzez powiązanie w sposób logiczny innych, oddzielnych podpól lub im towarzyszyć. Najczęściej jednak, aby zarejestrować lokalizację dokumentu elektronicznego używa się wyłącznie podpola \u zawierającego URL. Wraz z podpołem \u mogą być również użyte podpola: \n, \z, \3. Jeżeli istnieje potrzeba podania więcej niż jednego URL, powtarza się pole 856.

Na temat pola 856 można pisać jeszcze długo, a każde podpole analizować z osobna. Takie szczegółowe opracowanie wraz z przykładami zawiera przygotowywana instrukcja.

Jak przy opracowaniu samego rekordu bibliograficznego potrzebna jest wiedza z zakresu bibliotekarstwa, tak odpowiednie wypełnienie pola 856 wymaga już, choć podstawowej, wiedzy informatycznej.

Zasadniczym problemem dla bibliotekarzy, jest podjęcie decyzji, czy tworzymy dla dokumentów elektronicznych wspólny czy odrębny zbiór katalogowy. Biblioteka Politechniki Wrocławskiej zdecydowała się na zaprojektowanie w systemie APIN odrębnej bazy. Ma ona następujące klasy zasobów elektronicznych:

- Oprogramowanie komputerowe (aplikacje systemowe), gry, czcionki (fonty)
- Dane liczbowe
- Multimedia interaktywne
- Systemy i usługi online

Biblioteka Kongresu daje dostęp do wspólnego katalogu wszystkich dokumentów bibliotecznych, w tym elektronicznych (zarówno z dostępem lokalnym, jak też zdalnym). Przy czym za obowiązkowe uznaje podanie przy dokumentach elektronicznych typu dokumentu (=Computer files). Grupa bibliotek naukowych w systemie VTLS (również wspomniana wcześniej Biblioteka Jagiellońska) też proponuje wspólny zbiór katalogowy wszystkich typów dokumentów.

Dopiero czas i praktyczne zastosowanie podanych rozwiązań w wielu bibliotekach pokaże czy proponowany w polskim środowisku bibliotekarskim projekt normy okaże się bezbłędny.

Bibliografia:

- Bien Janusz S.: (1999, Novembe16). Re: No dobrze nie zabawa [Dokument elektroniczny]. *Lista dyskusyjna pracowników informacji naukowej szkół wyższych*. [Online], Tryb dostępu: E-mail: INFOBIB-L@MAN.TORUN.PL [1999-11-16].
- Caplan Priscilla: *Cataloging internet resources, "The Public-acces computer systems revive"* 4, no 2 (1993), s.61-66.
- Dembińska-Krauze Romualda (2001-05-08). Dokumenty elektroniczne - norma [Dokument elektroniczny]. [Online], Tryb dostępu: E-mail: [korespondencja prywatna] *Lista Biblioteki WSB* [2001-05-08].
- Fabiańska-Bartoszewicz Bożena: *Opis bibliograficzny dokumentów elektronicznych w świetle PrPN-N-01152-13* [Dokument elektroniczny]. EBIB 6/2000 (14). [Online], Tryb dostępu: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib14/fabianska.html> [2000-07-06].
- Guidelines for Coding Electronic Resources in Leader/06* [Dokument elektroniczny] / Library of Congress. Dane tekstowe, 1999. [Online], Tryb dostępu: <http://lcweb.loc.gov/marc/ldr06.guide.html> [2000-11-15].
- Marc 21 Documentation* [Dokument elektroniczny]. [Online], Tryb dostępu: <http://lcweb.loc.gov/marc/marcdocz.html> [2000-09-09].
- Padziński Andrzej: *Stosowanie polskich norm w zautomatyzowanych katalogach bibliotecznych*, Warszawa 2000.
- Projekt normy PrPN-N-01152-13. Opis bibliograficzny. Dokumenty elektroniczne / PKN. Warszawa 1999.
- Radwański Aleksander: *Jak komputeryzować bibliotekę: poradnik*, Warszawa 2000.

- Rzońca Irena, Szyłhabel Krystyna: *Dokumenty elektroniczne w systemie APIN*, "Bibliotekarz", nr 3/2000 s. 2-7.
- Sanetra Krystyna: *Katalogowanie dokumentów elektronicznych* [Dokument elektroniczny]. Kraków: Biblioteka Jagiellońska, 1999. [Online], Tryb dostępu: <http://www.bj.uj.edu.pl/~krystyna/kel.htm> [1999-11-02].
- Sanetra Krystyna: (1999, November 18). Re: ODP: Normy [Dokument elektroniczny]. *Lista dyskusyjna pracowników informacji naukowej bibliotek szkół wyższych*. [Online], Tryb dostępu: E-mail: infobib-l@man.torun.pl [1999-11-18].
- Sanetra Krystyna: *856 Lokalizacja elektroniczna i metoda dostępu*, [Fragment maszynopisu instrukcji wypełniania rekordu bibliograficznego dokumentów elektronicznych w formacie USMARC] zbiory własne autorki.
- Słownik encyklopedyczny terminologii języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*. Red. Bożenna Bojar, Warszawa 1993.
- Śliwińska, Elwira, *Opis bibliograficzny dokumentów elektronicznych: standardy dla potrzeb cytowania w przypisach* [Dokument elektroniczny]. EBIB 6/2000 (14). [Online], Tryb dostępu: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib14/sliwinska.html> [2000-07-06].

Andrzej Jazdon: Theatrical Collection

In 2000, Poznan University Library purchased a collection of theatricalities previously owned by the actor, producer and director of a theatre Marian Lenk. The collection includes 116 plays written by Polish and foreign authors that were staged throughout Poland between 1905-39. Those directed by Leon Schiller are particularly valuable. The collection forms an interesting contribution to the history of (the) theatre in Poland.

Jacek Wojciechowski: Some remarks on the typology of libraries

The paper considers the current typology of libraries aiming at its more detailed classification and a description of its most essential changes that determine a placement of a given type of a library in a modern structure of libraries. The author takes for granted the fact that, despite the enormous development in information technology, the shape of a library will be still conditioned by its book collections in the near foreseeable future. Four types of libraries are focused on: research and academic, pedagogical, school, and public libraries. The author points at the similarities in their function within the society and their dependences on their founders. The status of pedagogical libraries for which the only way to survive is to develop a closer links with school libraries, still remains the most vague.

Alicja Spaleniak: Circulation of the library holdings at Poznan University Library in the years 1919-2001

The article presents the circulation of the holdings of Poznan University Library from the historical perspective. It shows the regulations currently in force as well as the tendencies, and sums up the statistics. Realignment of the organization of the circulation at the library adjusted to automation and relocation of the reference material of the years 1998-2001 is described and evaluated.

Małgorzata Praczyk-Jędrzejczak: Cataloguing electronic documents. Polish standards

The author presents basic principles in creating bibliographical descriptions for electronic documents. Particular fields of a bibliographical record are presented in reference to USMARC format with Polish Standard PN-N-01152 *Opis bibl. Dok. elektr.* (Bibliographical description. Electronic document,) as the base for further work. Solutions implemented by other research libraries in Poland are also presented. Fields of permanent and flexible changeability are characterized with special emphasis on the use of field 856 (Electronic Location and Access).

Małgorzata Praczyk-Jędrzejczak: Dublin Core - modern format for metadata description

The author discusses metadata with their description based on the Dublin Core format in particular. The first part of the paper explains the substance of metadata for better clarity. The explanation of the structure of the format and particular elements of Dublin Core follows.

Svend Larsen: The State and University Library, Arhus, Denmark

The paper gives a short presentation of the library, its tasks, history, and collections. Present situation is focused on with a special emphasis on the current institutional setting and funding, and the so-called contract management. The strategy, which shall implement the mission of the contract for 2002-05 signed with the Ministry of Culture, is presented and the elements that translate it into a number of initiatives are given special attention. A short presentation of problems and challenges facing the library conclude the article.

Hanna Wesółowska-Mis: Implementation of the Horizon ILS Periodical Module into the library system of Poznan University Library

The article discusses the problems of the implementation process of the Horizon ILS into the system of Poznan University Library, the current state of affairs in acquisition policy of the Library, and the sources of new acquisitions. The structure of the Periodical Department after the implementation of the Horizon system is presented. Preparatory procedures in the new working conditions are discussed, i.e. instruction, training, and implementation. Evaluation of the new working procedures, including the new division of work in the Acquisition Section and the Library Preparation Section is presented. Statistics in the database of periodicals is presented and plans for the near future described.